

ФУНДАТОРИ КИЇВСЬКОЇ РЕНТГЕНОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ

Ткаченко М.М., Топчій Т.В.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна

Кінець XIX століття ознаменувався найважливішими відкриттями у галузі фізики — відкриттям X-променів, радіоактивності. Вже сама демонстрація 28 грудня 1895 р. знімка грона Вільгельмом Конрадом Рентгеном (1845-1923) на представленні нового відкриття Вюрцбурзькому фізико-медичному товариству свідчила про можливість і необхідність використання X-променів в медицині. Звідси розпочався розвиток медичної радіології як наукової дисципліни. У наступному році створюються перші рентгенівські трубки, апарати, кабінети. Своє перше застосування X-промені знайшли в обстеженні людського тіла.

Перший рентгенівський кабінет у Києві почав функціонувати в лікарні Покровського жіночого монастиря, створеного княгинєю Олександрою Петрівною Романовою (старшою донькою принца Петра Георгійовича Ольденбургського). У 1898 р. лікарню Покровського монастиря відвідали делегати з'їзду природодослідників і лікарів, що проходив в Києві. Своєю осначеністю і порядком вона вразила всіх. Польський професор М. Зенц серед всіх переваг лікарні відзначив: "Між іншим, при лікарні є єдиний у Києві кабінет для зняття фотографій рентгена, який служить не тільки цій, але і іншим лікарням". Потім створюються рентгенівські кабінети на кафедрах факультетської терапії, факультетської хірургії медичного факультету Університету Св. Володимира, у військовому шпиталі. Абсолютно очевидно, що почав формуватися новий розділ медицини, пов'язаний з отриманням зображення за допомогою рентгенівських променів. Виникла необхідність створення нової дисципліни, а у зв'язку з цим і викладання рентгенології.

Серед архівних документів Університету Св. Володимира цінність представляє "Доповідь комісії, утвореної Медичною Радою для попереднього розгляду питання про створення курсів і шкіл приготування фахівців з рентгенології" [17]. Комісія у складі професора Імператорської Військово-медичної Академії В.О. Опеля, професора Імператорського Клінічного Інституту Великої Княгині Олени Павлівни А.М. Корелька, доцента і консультанта того ж інституту П.К. Яновського, асистента кафедри фізики Імператорської Військово-медичної Академії І.А. Орлова, приват-доцента тієї ж академії і старшого асистента фізичного інституту Імператорського університету Петрограда, викладача Миколаївської Інженерної Академії М.М. Глаголева, інженер-електрика лаборанта Політехнічного Інституту В. Залуцького під головуванням в.о. ординарного професора Імператорської Військово-медичної Академії С.Я. Терешина провела в

період з 25 січня по 27 квітня 1916 р. тринадцять засідань, на яких розглядалися питання викладання рентгенології. Своє рішення у цій справі комісія висловила в доповіді, де була представлена думка членів комісії: "З цієї точки зору, рентгенології, як самостійної наукової дисципліни, рівноправних з іншими галузями медичних знань в Росії немає". Причиною такого положення комісія вважає відсутність систематичного викладання, яке б поповнювало кадри фахівців-рентгенологів. Тому, як вважає комісія, має бути порушено питання про створення при медичних факультетах "спроможних кафедр рентгенології і введення цього предмету, як особливої дисципліни, в коло постійного факультетного викладання". Комісія висловлює розуміння, що введення викладання рентгенології призведе до перегляду планів викладання, щоб уникнути нагромадження значної кількості дисциплін в одні і ті ж терміни. На думку комісії, викладання рентгенології має складатися з двох стадій: підготовчої, або загального курсу (що включає фізико-технічні основи і загальні принципи рентгенології) і клінічної (по окремих спеціальностях і клініках, застосування методу в практиці окремих спеціальностей). Комісія вважала, що програма загального курсу має бути розрахована на 2 семестри при двох годинних лекціях на тиждень і припускає знайомство з основами фізики, хімії, нормальної анатомії та загальної патології.

Клінічне викладання рентгенології повинно бути поділене по окремим спеціальностям та клінікам. Питання, які стосуються викладання в цій другій стадії, не обіймаються однією загальною програмою — вони входять у програми викладання спеціальних предметів в якості застосування рентгенологічного методу у практиці окремих спеціальностей.

Комісія додала до своєї доповіді програму курсу радіології і радіотехніки, підготовлену А.М. Корельком, А.К. Яновським (Імператорський Клінічний Інститут Великої Княгині Олени Павлівни), І.А. Орловим, І.Р. Гірголовим, С.Г. Зарецьким (Імператорська Військово-Медична Академія) і Л.В. Залуцьким (Петроградський Політехнічний Інститут).

У першій частині цього загального курсу розглядаються фізико-технічні питання, у другій — медичні. В архіві збереглася фізико-технічна частина програми. Згідно з цією програмою студенти знайомляться з природою і особливостями рентгенівської радіації, умовами виникнення X-променів, їх властивостями, будовою рентгенівської трубки, властивостями рентгенівського зображення, трубками для проведення рентгенотерапії, до-

зиметрією, а також будовою і роботою індуктора, трансформатора. Навчання ведеться асистентами протягом 2-х семестрів. Кожен, хто навчається повинен мати 40 годин практичних занять (приблизно 2 години на тиждень), повинен опанувати теоретичний матеріал, придбати навички в читанні рентгенограм і познайомитись із загальними прийомами дозування. Число обов'язкових самостійно проведених знімків, на думку комісії, повинно бути не менше 30. Найдоцільніше проводити заняття у 7-8 семестрі.

"Необхідною умовою життєздатності кафедри рентгенології, комісія вважає створення при кафедрі самостійного, спеціально створеного для цілей викладання рентгенівського кабінету з лабораторією, а також з причини неминучості у багатьох випадках багатоденного спостереження улаштування при амбулаторії 5-20 постійних ліжок".

Обрана медичним факультетом Університету Св. Володимира комісія у складі професорів О.М. Косткевича (1865-1922), О.П. Кримова (1872-1954), М.М. Дітерікса (1871-1941), Й.Й. Косоногова (1866-1922) і приват-доцента Є.Ф. Вебера під головуванням професора Г.М. Малкова (1869-дата смерті не встановлена) від 26 грудня 1916 р. за № 14965 прийшла до висновку:

- 1) З причини величезної важливості рентгенології як для цілей діагностики, так і для лікування, викладання рентгенології на медичному факультеті є життєво необхідним.
- 2) Для правильної постановки викладання необхідно заснувати кафедру рентгенології, як для обов'язкового предмету на медичному факультеті.

Однак, як відзначила комісія, на виконання цього завдання потрібні великі кошти і час. Що ж до підготовки фахівців-рентгенологів найближчим часом, то наявні в Університеті Св. Володимира установки в рентгенівських кабінетах є незадовільними, приміщення — невідповідними. У зв'язку з цим комісія рекомендувала (рішення засідання Ради медичного факультету Університету Св. Володимира від 23 травня 1917 р.) організувати викладання курсу у 8 семестрі в приватному інституті для наукових досліджень та удосконалення лікарів з рентгенології приват-доцента Є.Ф. Вебера та В.Г. Бергмана (вул. Маріїнсько-Благовіщенська, зараз вул. Саксаганського, буд. 34). Вести курси було доручено фахівцеві-рентгенологу приват-доценту медичного факультету Є.Ф. Веберу. Однак складна політична і економічна ситуація не дозволила в короткі терміни перейти до створення повноцінної кафедри.

З утворенням Української РСР зі столицею у Харкові створюються нові навчальні заклади. 17 березня 1920 р. Київський губернський відділ народної освіти ліквідує медичні факультети університету Св. Володимира і Українського державного університету, а також жіночий медичний і одонтологічний інститути і організує на їх базі інститут охорони здоров'я. Директором цього вузу, який незабаром перейменовували в медичну академію, а потім в Київський медичний інститут, призначили Є.Г. Черняхівського.

Є.Г. Черняхівський починає свою діяльність на

голому місці, оскільки майже немає майна і вчених-медиків. Та все ж йому вдається привернути відомих спеціалістів, що залишилися в Києві. Все це поклато початок народженню в медичному інституті нової кафедри — кафедри рентгенології, яка почала так іменуватися з 1920 р. Завідує кафедрою згідно з архівними документам професор Євген Фердинандович Вебер (1875-1947) до 8 листопада 1921 р. [36, 42]. Це була друга кафедра рентгенології на теренах післяреволюційної Росії. Перша кафедра рентгенології була організована у 1919 р. в Інституті удосконалення лікарів в Петрограді і першим професором кафедри було затверджено А.К. Яновського (1865-1942) [24].

Є.Ф. Вебер народився 1 січня 1875 р. у Києві в родині купця, був лютеранського віросповідання. Середню освіту отримав у Київській першій гімназії. У 1898 р. Є.Ф. Вебер закінчив медичний факультет Імператорського Університету Св. Володимира зі ступенем лікаря з відзнакою і був затверджений на посаду позаштатного ординатора терапевтичної факультетської клініки. Після закінчення служби Є.Ф. Вебера залишили професорським стипендіатом кафедри при тій же клініці без утримання терміном на два роки, а потім ще на один рік. На початку 1905 р. Є.Ф. Вебер закінчив іспити на ступінь доктора медицини [9].

Є.Ф. Вебер — учень професорів Юлія Петровича Лауденбаха (1863-1908) і Василя Васильовича Чиркова (1845-дата смерті не встановлена). Ю.П. Лауденбах очолював кафедри фармакології і фізіології медичного факультету Університету Св. Володимира, вивчав питання фармакології серцево-судинної системи, дію отрут на кров, матку. В.В. Чирков — учень Г.А. Захар'їна, закінчив медичний факультет Московського університету, завідував кафедрою факультетської терапії медичного факультету Університету Св. Володимира (1886-1904) [23]. Саме В.В. Чирков познайомив Є.Ф. Вебера зі спектрофотометричним методом дослідження крові.

До 1909 р. Є.Ф. Вебер опублікував наступні роботи: 1) "Значение лейкоцитов при заживлении раны и образовании рубца" (робота виконана в лабораторії хірургічної патології і терапії Імператорського Університету Св. Володимира), "Летопись Русской Хирургии", 1898 р. Ця робота була удостоєна Медичним факультетом золотої медалі.

2) "О регенерации оксигемоглобина из метгемоглобина при первой форме острой метгемоглобинемии" (робота виконана у фармакологічній лабораторії Університету Св. Володимира). Доповідь була представлена у 1908 р. на засіданні фізико-медичного товариства, присвяченого пам'яті професора Ю.П. Лауденбаха.

3) "Über die Möglichkeit gleichzeitiger quantitativer Bestimmung zweier Gallenfarbstoffe in der Galle mit Hilfe des Spectrophotometers" (робота виконана у фізіологічному відділенні Київського Політехнічного Інституту, 1909). Опублікована у "Zeitschrift f. biologische Technik und Methodik".

4) "К вопросу об острой метгемоглобинемии" (робота виконана у фармакологічній лабораторії Університету Св. Володимира). Опублікована в

"Университетских Известиях" (1909) [9].

Остання робота була представлена на Медичний факультет як дисертація на здобуття наукового ступеня доктора медицини. Є.Ф. Вебер присвятив цю роботу "пам'яті покійного, гаряче улюбленого вчителя Юлія Петровича Лауденбаха, під безпосереднім керівництвом якого були проведені справжні дослідження, глибоководячний йому, я присвячую цю працю" [9].

Слід відзначити, що очолював факультетську терапевтичну клініку в той час видатний терапевт професор В.П. Образцов (1851-1920) [27].

Під керівництвом відомих вчених-медиків працював талановитий і серйозний дослідник Є.Ф. Вебер, який не міг зупинитися на досягнутому. Його допитливий розум рвався до нового. І цим новим в ті роки було дослідження людей за допомогою нещодавно відкритих рентгенівських променів. Є.Ф. Вебер високо цінував пророчі слова Вільгельма Конрада Рентгена (1845-1923), який на питання: "Яке буде значення нового відкриття в медицині?", відповів: "Це буде залежить від самих лікарів". На той час в Києві вже працювало декілька рентгенівських кабінетів. Євген Фердинандович спільно з лікарем В.Г. Бергманом здобувають устаткування і відкривають приватний рентгенівський кабінет (1913), який дуже швидко стає Рентгенівським інститутом, де проходять навчання і удосконалення лікарі, що побажали стати рентгенологами. За час існування рентгенівського інституту, який очолювали В.Г. Бергман і Є.Ф. Вебер в ньому навчалися понад 200 лікарів.

Слід відзначити, що в Університеті Св. Володимира і Київському політехнічному інституті (заснований у 1898 р.) фундаментальними питаннями фізики рентгенівських променів займався визначний вчений Георгій Георгійович Де-Метц (1861-1947), з яким співпрацював Є.Ф. Вебер. З 1906 р. за редакцією Г.Г. Де-Метца виходив науково-популярний журнал "Фізичний огляд". У 1917 р. він був ректором Університету Св. Володимира, а у 1928-1947 рр. — професором Київського інституту народної освіти.

З 1908 по 1914 рр. Є.Ф. Вебер часто відвідує Відень, Берлін, де працювали піонери рентгенології Г. Гольцкнехт (1872-1931), М. Гаудек (1880-1931), Р. Ленк. Проте дослідницька робота не покидає думки ученого. Ще в 1911 р. він, експериментуючи на тваринах, виконує накладення пневмоперитонеуму, а через рік публікує опис цього методу у 20-му томі журналу "Fortschritte auf dem Gebiet der Rontgenstrahlen" під назвою "Про значення введення кисню або повітря в черевну порожнину для експериментальної і діагностичної рентгенології" (с. 322-327).

На XIII Міжнародному конгресі рентгенологів у 1912 р. німецький лікар А. Лорі повідомив про можливість дослідження черевної порожнини за допомогою лапароскопа після введення в неї повітря, абсолютно не вказавши про отримання зображення. Лише у 1914 р. він повідомив про можливість досліджувати органи черевної порожнини рентгенологічним методом після накладення пневмопе-

ритонеуму.

Поза сумнівом пріоритет в цьому питанні належав Є.Ф. Веберу, але відомий московський рентгенолог Л.Д. Лінденбратен в монографії "Искусственный пневмоперитонеум в рентгенодиагностике" (1963) визнав пріоритет за А. Лорі, а Є.Ф. Вебера вважав піонером застосування діагностичного пневмоперитонеуму.

Є.Ф. Вебер займається рентгенологічним дослідженням органів травлення і в цей період видає дві монографії — "Клиническая рентгенодиагностика заболелый желудочно-кишечного тракта" (1910) і "Клиническая рентгенодиагностика заболелый печени, селезенки и брюшины" (1914) [6, 24].

На початку першої світової війни (1914-1918) молода медична рентгенологія мала малий досвід роботи у військових умовах. Крім того, положення рентгенології було украй важким. Невистачало апаратури, недостатньо були підготовлені кадри, а ще і відсутня допомога з цих питань з боку Німеччини. Все це зумовило становище, при якому санітарні установи армії були позбавлені рентгенологічної допомоги. Ініціативна група киян поставила питання про необхідність створення такої організації, яка могла б реально допомогти поліпшенню рентгенодіагностики у шпиталях Києва. 5 вересня 1914 р. київською інтелігенцією (викладачами вищих і середніх навчальних закладів) була створена "Комісія допомоги пораненим рентгенівськими дослідженнями" на чолі з професором Й.Й. Косоноговим. Через декілька місяців комісія налічувала у своєму складі 80 членів, серед яких було тільки 3 рентгенолога — Л.С. Бланк, Є.Ф. Вебер і Б.Б. Пауль. Робота членів комісії була багатогранною. Є.Ф. Вебер на чолі свого Рентгенівського інституту проводив підготовку лікарів-рентгенологів. З початком першої світової війни Є.Ф. Вебер і В. Бергман прагнуть зберегти цей інститут. Про це свідчать архівні документи. Так, в Державному архіві Києва (ДАК) існує такий запис від березня 1919 р. [18]:

"У президію факультетської ради медичного факультету Київського Університету.

Зважаючи на можливу майбутню евакуацію деяких рентгенівських установ у Києві і з огляду на те, що університетський курс читається на приладах, архівах і матеріалах Рентгенівського інституту (кол. Вебера і Бергмана) прошу президію факультетської ради про залишення інституту у Києві. За зав. інститутом В. Бергман".

У 1920 р. у Київському медичному інституті, як уже відзначалося, створюється самостійна кафедра рентгенології, але слід відзначити, що викладання рентгенології на медичному факультеті Університету Св. Володимира почалося з 1909 р. [29].

Є.Ф. Вебер став ординарним професором, працює над створенням програми по рентгенології. Спеціальним рішенням Вченої ради призначається іспит з дисципліни на 3 курсі. Також він прагне зберегти деякі рентгенкабінети міських лікарень, що є клінічними базами медичного інституту. Це мало дуже велике значення. В цей час з ним працюють асистенти О.Я. Богаєвський (1890-1959) і Ф.П. Бо-

гатурчук (1892-1984), здібні рентгенологи, які пізніше стануть відомими ученими і з вдячністю згадуватимуть свого першого вчителя і наставника [10, 34, 35, 37].

Обстановка в країні погіршувалася. Голод, бідність, злидні торкнулися і медичного інституту. Хворих в лікарнях майже не було. Були відсутні медикаменти, білизна, приміщення не опалювалися. Про все це професори говорили на засіданнях Вченої Ради. Директор інституту професор Є.Г. Черняхівський (1873-1938) приймав усілякі заходи для поліпшення становища. Проте, багато співробітників виїжджали в еміграцію. Вважаємо за необхідне привести виписку з архівних документів того часу:

"№ 7 Протокол про кафедру рентгенології.

...позаяк проф. Вебер виїхав на Батьківщину до Польщі як біженець. 8.11.1921 р.

Ухвалили: доручити проводити практичну роботу по рентгенології О.Я. Богаєвському з 8.11.1921 р., повідомити деканів" [41].

Таким чином, згідно архівним матеріалам професор Є.Ф. Вебер завідує кафедрою рентгенології до 8 листопада 1921 р. [41, 42].

Звіт про роботу інституту за 1922 р. (з 1 січня по 1 липня 1922 р.).

З доповіді директора: "...частина емігрувала за межі республіки (В.К. Линдемман, Є.Ф. Вебер, І.Ю. Руберт)". Там же відзначається: "Дуже важко було подолати психологію деяких професорів, упевнених в тому, що Радянська влада покликана лише руйнувати, а не творити. Тому ця група професорів не тільки не сприяла в роботі, але і гальмувала роботу" [41].

Зараз важко читати ці скупі архівні матеріали. За ними стоїть життя здібних і неординарних людей, які бажали працювати на благо людей, шукали відповідних умов для своєї роботи, але не зважаючи на такий важкий у всіх сенсах період життя Є.Ф. Вебера у Києві, для нього він був найпліднішим.

У 1921 р. Євген Фердинандович отримує австрійське підданство і виїжджає до Відня. Починається нова сторінка його життя. Його призначенням все життя було бути організатором. І він створює і очолює Віденське відділення Наукового рентгенологічного інституту фірми "Siemens-Halske" [28]. Де б не працював Є.Ф. Вебер, він завжди займався підготовкою лікарів-рентгенологів. Створені ним курси отримали високу оцінку з боку практичних лікарів і з великим задоволенням відвідувалися. На жаль, у нас немає повного списку друкованих праць Є.Ф. Вебера, але ми знаємо, що у віденський період свого життя він опублікував праці як науково-дослідного, так і рентгено-технічного напрямку.

Євген Фердинандович писав про те, що рентгенологія не повинна уподібнюватися лише фотографуванню за допомогою рентгенівських променів різних органів і систем. Він вважав, що це клінічна дисципліна, і кожне рентгенологічне дослідження повинне розглядатися у зв'язку з повним клінічним обстеженням хворого. У Німеччині, Австрії, в інших європейських країнах в систему медичної освіти

вводиться дисципліна, яка називається клінічна рентгенологія, створюються нові кафедри. Враховуючи, що Є.Ф. Вебер вже на той час володів великим досвідом організації кафедр і викладання як студентам, так і лікарям Рада медичного факультету Латвійського університету у 1927 р. запрошує ученого знову таки для організації нової кафедри і викладання на ній. Є.Ф. Вебер дає згоду, його обирають приват-доцентом (жовтень 1927 р.), а тодішній міністр освіти Латвії Яніс Райніс затверджує це обрання. У Ризі починається третій період життя, наукової і клінічної діяльності Є.Ф. Вебера. Слід відзначити, що у Ризі жив і колишній киянин професор Іван Юлійович Руберт (1874-1934), який з 1922 р. очолював кафедру очних хвороб Латвійського університету і став у 1932 р. засновником Латвійського офтальмологічного товариства [27].

Медичною громадськістю все більше висувається на обговорення проблема необхідності вдосконалення навчання рентгенології. У 1928 р. на Міжнародному конгресі рентгенологів у Стокгольмі широко обговорювалося питання викладання рентгенології на медичних факультетах. Є.Ф. Вебер як делегат Латвійського університету виступив з доповіддю з цього питання.

Доцентський курс працював на базі другої міської Ризької лікарні (нині Республіканська клінічна лікарня імені П. Страдіня). У 1928 р. доцентський рентгенологічний курс медичного факультету Латвійського університету, який очолював Є.Ф. Вебер, перетворюється в Рентгенологічний інститут (кафедру). Разом з Є.Ф. Вебером працюють асистенти К. Бутуліс, С. Лінковіч, Я. Лединьш, П. Нейберг, Я. Земсарс [28].

Є.Ф. Вебер, в першу чергу, був лікарем і прагнув створити хорошу клінічну базу з сучасним обладнанням рентгенкабінетів. По мірі розширення ліжкового фонду лікарні, відкриття нових відділень Євген Фердинандович і його співробітники добиваються збільшення кількості рентгенодіагностичних і рентгенотерапевтичних апаратів, з'являється апарат для рентгенографії зубів, а також дозиметр для терапевтичного кабінету. Слід відзначити, що апарати були сучасної конструкції фірми "Siemens". На ті часи таке оснащення для викладання рентгенології було чудовим. Ці апарати, придбані завдяки Є.Ф. Веберу, бездоганно працювали аж до 1968 р.

Є.Ф. Вебер щотижня проводив збори асистентів клінік, засідання лікарських товариств, на яких демонструвалися результати складних в діагностичному плані випадків, а також енцефалограми, вентрикулограми, мієлограми, пієлограми, холецистограми, гістеросальпінгограми, рентгенограми після накладення пневмоперитонеуму, ретропневмоперитонеуму.

На початку 30-х років минулого століття Є.Ф. Вебер висунув положення, що пізніше стали головними в роботі рентгенолога. Перш за все, рентгенолог — високопрофесійний лікар, що має глибокі знання і в інших галузях медицини, самостійно думає, володіє достатніми знаннями, щоб вирішувати складні діагностичні завдання. Крім того, Є.Ф. Вебер вимагав присутності лікарів, що лікували

хворих, при рентгенологічному їх обстеженні. Рентгенівські кабінети в лікарні стали консультативними центрами для всіх лікарів. На жаль, багато що з цих цінних положень забуто. Лікарі променевої діагностики перетворилися на "фотографів", що фіксують зображення і не завжди правильно його трактують через незнання клінічних проявів захворювання.

Особливу увагу Є.Ф. Вебер приділяв заняттям зі студентами, які він проводив на четвертому курсі — лекції читалися двічі на тиждень, практичні заняття проводилися три рази на тиждень по дві години, а також студентам п'ятого і шостого курсів по два заняття на тиждень по дві години. У групі було по десять студентів. Євген Фердинандович вважав за необхідну умову для успішного навчання — наявність архіву рентгенограм по всіх розділах рентгенодіагностики. Такий архів був створений. На заняттях кожен студент отримував по 5-6 рентгенограм з короткими виписками з історії хвороби, опишував ці знімки, а потім всі разом їх розбирали під керівництвом викладача. Окрім вивчення рентгенологами і студентами, що вивчають рентгенологію, клініки різних захворювань, Є.Ф. Вебер вважав за необхідне і вимагав знання патологоанатомічних проявів патологічного процесу. Він прагнув продемонструвати і порівняти рентгенологічні прояви з патологоанатомічними препаратами. Він створив патологоанатомічний музей з препаратами по кістковій, пухлинній і туберкульозній патології. До цих препаратів додавалися і рентгенограми [23].

Є.Ф. Вебер був не тільки видатним рентгенологом, але і висококваліфікованим фахівцем з рентгенотерапії. Хворі на лікування поступали з онкологічного відділення. Є.Ф. Вебер вважав, що не варто проводити рентгенотерапію хворим із запущеними формами раку і віддаленими метастазами, оскільки це дуже обтяжує їх стан. Він проводив курс рентгенотерапії тільки за показаннями, суворо індивідуалізуючи схему лікування, вносячи свої поправки до плану проведення опромінювань. Є.Ф. Вебер опублікував роботу "До питання про променеву терапію рака", а також спільно з патологоанатомом доцентом М. Брандтом статтю про регрес ракових метастазів в кістках.

Латвійський університет неодноразово направив Є.Ф. Вебера у наукові відрядження до Німеччини, Франції, Швейцарії, Швеції. Він брав участь у міжнародних конгресах.

Рентгенологічний інститут став також базою для післядипломного навчання. Є.Ф. Вебер в Ризі, як і в Києві, збирав навколо себе талановитих лікарів, які стали згодом відомими фахівцями Латвії — Пауля Нейберга, Яніса Земзарса, Тихона Білого, Вільгельма Пампе, Яніса Лединьша і ін.

Є.Ф. Вебер був автором понад 35 наукових праць, трьох монографій. Свої роботи він друкував в різних журналах, немала кількість їх надрукована у провідному рентгенологічному журналі "Fortschritte auf dem Gebiet der Rontgenstrahlen". У працях Є.Ф. Вебера висвітлені не тільки питання рентгенодіагностики, але і дозиметрії, методик дослідження і викладання рентгенології. Інтерес представляють роботи ученого, присвячені аналізу

легеневого рисунку в норми і за умов патології. Він передбачив можливість проведення ангіографії серця і аорти [23].

Є.Ф. Вебер був членом ряду товариств рентгенологів, зокрема член-кореспондентом Німецького товариства рентгенологів, постійним членом Міжнародного товариства радіологів, почесним членом Віденського товариства рентгенологів, членом Паризького і Латвійського товариств рентгенологів.

У Ризі Є.Ф. Вебер працював до осені 1944 р., а потім виїхав до Німеччини [33]. Помер професор Євген Фердинандович Вебер у 1947 р.

13 червня 1922 р. виконуючим обов'язки завідувача кафедри рентгенології призначається професор Григорій Семенович Іваницький (1867-1940) — завідувач кафедри оперативної хірургії і топографічної анатомії. Через декілька місяців виконуючим обов'язки завідувача кафедри рентгенології став приват-доцент Олексій Якович Богаєвський (1890-1959).

О.Я. Богаєвський народився 2 жовтня 1890 р. у Полтавській губернії в родині священника Іакова Богаєвського. У 1908 р. у Полтаві він закінчив гімназію, 1915 р. — медичний факультет Університету Св. Володимира [1]. Під час першої світової війни працював рентгенологом у військовому шпиталі [7, 8], над яким шефствувала вдовуюча Імператриця Марія Федорівна. Завдяки цьому шпиталь мав сучасне обладнання, у тому числі і рентгенівський апарат. У шпиталі О.Я. Богаєвський познайомився з Анастасією Володимирівною Пушешніковою (1899-1959) — донькою активного учасника першої світової війни, командира 14-го саперного батальйону, генерал-майора Російської Імператорської армії Володимира Васильовича Пушешнікова (1859-1941), на якій одружився у 1916 р. 19 вересня 1917 р. у молодих народився син Олексій (помер у 1993 р.).

У 1920 р. О.Я. Богаєвський працює на кафедрі рентгенології Київського медичного інституту помічником завідуючого [39]. Після еміграції Є.Ф. Вебера до Польщі практичну роботу на кафедрі доручається проводити О.Я. Богаєвському.

Це були неймовірно важкі роки для всієї країни і для вітчизняної медицини. Так, видатний хірург професор М.М. Волкович (1858-1928) у доповіді на Вченій Раді говорив: "Страшений холод, голод, хворі розбігаються, немає білизни...". Таке ж важке положення було і на кафедрі рентгенології, кабінети не були облаштовані для прийому хворих, відсутні реактиви, невістачало кваліфікованих співробітників.

Директор інституту професор Євген Григорович Черняхівський (1873-1938) допомагає кафедрі у створенні умов для викладання дисципліни. Майже на кожному засіданні бюро Київського медичного інституту ставиться питання про рентгенівські кабінети. Так, в протоколі засідання від 8 березня 1922 р. відзначається: "Рентгенівські кабінети факультетських клінік, 2-ї Радянської лікарні, Одонтологічного факультету є власністю інституту. Персонал кабінетів перебуває на службі в медінституті, а харчове утримання одержує від Губздрава. Постача-

ються рентгенкабінети необхідним — Губздравом". У червні 1922 р. професор Є.Г. Черняхівський говорить про обов'язкове використання для викладання дисципліни всіх рентгенкабінетів (військового шпиталю, факультетських клінік, Чорноробочої лікарні, одонтологічного факультету), а один з зазначених кабінетів пропонує закріпити за кафедрою рентгенології.

Як свідчать архівні матеріали, у 1925 р. визначні професори терапевти Ф.Г. Яновський, М.М. Губергріц, В.В. Виноградов, невропатолог Б.М. Маньковський, травматолог С.Л. Тимофеев, патологоанатом П.О. Кучеренко, акушер-гінеколог О.І. Крупський, Г.Ф. Писемський, хірурги М.М. Москальов, Є.Г. Черняхівський, уролог А.А. Чайка рекомендують на штатну посаду завідувача кафедри рентгенології Київського медичного інституту О.Я. Богаєвського — приват-доцента КМІ, завідувача рентгенкабінетом Київського військового шпиталю, "який впродовж трьох з половиною років самостійно, за дорученням правління КМІ, завідує кафедрою рентгенології КМІ" [15]. Надається характеристика О.Я. Богаєвського як "доброго товариша з яскраво виявленими колегіальними якостями. Відомий він також і з боку працелюбства і працездатності. Брав участь і очолював роботу наукової комісії № 6 КМІ, бере участь у науковій і суспільній роботі, поза межами КМІ, на шляху організації рентгенологічної підсекції медичної секції Української Академії Наук, де був обраний заступником голови та за представника від Української Академії Наук до ради Всесоюзної асоціації рентгенологів. Крім того, він перебував в складі редакційної колегії "Київського медичного збірника" (12 жовтня 1925 р.).

Згідно наказу № 322 по КМІ від 31 травня 1926 р. "затверджується на посаді зав. кафедри рентгенології приват-доцент, старший асистент, виконуючий обов'язки завідувача цієї кафедри д-р Богаєвський з 17 березня ц.р. Підстава: протокол Правління КМІ від 17/III та повідомлення Укрофосу № 017681" [15].

Своїм першим вчителем О.Я. Богаєвський вважав професора Є.Ф. Вебера, який все своє життя займався науковою, педагогічною і клінічною діяльністю. У 1927 р. Олексій Якович проходить стажування в клініках Берліна, Відня [12], також навчається у видатних австрійських рентгенологів М. Гаудека і Г. Гольцкнехта, займається підготовкою висококваліфікованих фахівців на кафедрі. Під час наукового відрядження О.Я. Богаєвського за кордон у червні-липні 1927 р. обов'язки завідувача кафедри рентгенології виконувала професор Віра Гнатівна Гедройц (1876-1932) — перша російська жінка професор хірургії, завідувач кафедри факультетської хірургії (1929-1930) [27].

О.Я. Богаєвський захистив кандидатську "Методика рентгенівського дослідження і діагностика" та докторську "Рентгенівські методи дослідження молочної залози, діагностики її захворювань та значення останньої" дисертації.

Вивчаючи матеріали п'ятого Всесоюзного з'їзду рентгенологів і радіологів, який відбувся у Києві 18-23 травня 1928 р. ми зустрічаємось з О.Я. Богаєвським як з вченим, котрий добре обізнаний в

різних розділах рентгенології, виступає з доповідями та в обговоренні питань рентгенодіагностики захворювань страховоду, шлунка, товстої кишки [29]. Так, знову проявляється увага до симптома Вебера [6], який на думку О.Я. Богаєвського, є дуже інформативним при диференційній діагностиці між раком страховоду та іншими захворюваннями [29]. Олексій Якович наполегливо рекомендує контрастне дослідження кишечника при різних його захворюваннях, підкреслює важливість повторних рентгенологічних досліджень, висловлює свої клінічні спостереження. Він також надає рекомендації з приводу лікування хвороб шкіри рентгенотерапевтичним методом, а ознакою успіху лікування вважає зміну концентрації кальцію в крові. Не минає О.Я. Богаєвський і питань викладання дисципліни, підкреслюючи, що у Києві на медичному факультеті університету рентгенологія почала викладатися з 1909 р. Олексій Якович вважав: "Відсутність знайомства лікаря з основами рентгенології — факт, який принижує його престиж навіть в очах хворих" [29].

У 1934 р. на першій українській конференції рентгенологів і онкологів, що відбувалась в Харкові, О.Я. Богаєвський знов нагадує про "циркуль Вебера" і більш розширені можливості його використання [38], а у 1936 р. з'являється робота "Розвиток ліктьового суглоба в рентгенологічному зображенні (Дитячий та юнацький вік)" [5]. На цій конференції він також з О.Г. Сикорським торкається питання помилок при виявленні сторонніх тіл. Займаючись лікуванням коклюшу рентгенотерапією малими дозами, О.Я. Богаєвський в своєму виступі говорить про успішність цього лікування.

Програмою темою другого українського з'їзду рентгенологів і радіологів, який відбувся в Харкові 17-21 грудня 1936 р., є "Сучасна рентгенодіагностика захворювань серцево-судинної системи" [19]. О.Я. Богаєвський представляє доповідь "Рентгенодіагностика медіастинітів і перикардитів", яка навіть з позицій сьогодення може бути корисною. Так, він пише: "В основу рентгенівської симптоматології кладуться насамперед патолофізіологічні зміни в зазначених відділах, які угрунтовують типову рентгенівську картину, і в другу чергу — взаємовідношення з сусідніми органами (розташування, рух, деформація тощо). Рентгенологічний метод дає найбільші можливості для визначення початкових обмежених локалізацій медіастинітів і перикардитів, а також і для вивчення змін протягом процесу, для диференціації їх з іншими змінами в цих відділах, а також для контролю і прогнозу."

Вражають глибокі знання О.Я. Богаєвського з рентгендіагностики майже всіх органів і систем, а також набутий великий досвід застосування рентгенотерапії для лікування різних захворювань. Мова йде про лікування аспе *vulgaris*, коклюша, раку травного каналу, деяких захворювань нервової системи. Цими питаннями він професійно займається.

Ще у 1918 р. у звіті рентгенкабінету Київського Військового шпиталю за 1916 р. з'являється робота

молодого лікаря Олексія Богаєвського "Рентгеноанатомія локтевого суглоба в дитинстві та юнацькому віці" [11]. В різні роки своєї наукової діяльності він повертається до цієї проблеми [5]. Про глибину вивчення питання свідчить той факт, що у 1958 р. Л.К.Семенова в роботі "Суглобово-з'єднаний апарат людини в онтогенезі" посилається на роботу О.Я. Богаєвського як на глибоко і об'єктивно розроблену проблему [31].

Слід відзначити, що першим методикою маммографії в нашій країні почав застосовувати в клініці О.Я. Богаєвський (1929) [2, 3], а методикою дослідження проток молочних залоз — М.М. Кукін. Пізніше О.Я. Богаєвський захистив докторську дисертацію, яка була присвячена рентгенологічним методам дослідження молочної залози. Проте систематичним і масовим цей вид досліджень став тільки в шестидесятих роках минулого століття [30].

В своїх спогадах згадує О.Я. Богаєвського визначний терапевт, колишній директор Інституту геронтології академік Дмитро Федорович Чеботарьов. Він, закінчуючи інститут, окрім терапії спеціалізувався по рентгенології у завідувача кафедри професора О.Я. Богаєвського [43].

З документів 20-х років виходить, що на кафедрі працюють 2-3 співробітники, включаючи завідувача кафедри. Але вже у 1933 р. О.Я. Богаєвський подає на ім'я директора КМІ рекомендації на посади асистентів кафедри рентгенології — "на Левинського, Єфремова, Кеніга, Перельмана, Вележева (який вже 3 роки працював на кафедрі)" [14].

Є документ, в якому представлені наукові роботи співробітників кафедри рентгенології за 1920-1935 рр. [11]. Таких робіт нараховується 70. Також викладені проблеми, над якими працювали співробітники кафедри рентгенології:

А. Вплив Х-променів на ендокринні залози.

Б. Нові методи в рентгенодіагностиці і удосконалення та уточнення тих, що існують.

а) рентгенодіагностика захворювань м'яких тканин;
б) рентгенодіагностика захворювань шлунково-кишкового тракту.

В. Локалізація сторонніх тіл.

Г. Рентгенотерапія (нові методики): а) захворювання шкіри; б) захворювання внутрішніх органів; в) комбінована терапія.

Е. Розробки педагогічного процесу.

Серед авторів надрукованих робіт співробітники кафедри Ф.П. Богатирчук [6], О.Г. Сикорський [4, 32], Левинський, Дубровський, О.П. Єфремов, П.П. Кеніг, Соловйов, В.М. Михайлов, Р.Л. Перельман.

В архівних документах 1933-1934 рр. є "Програма з рентгенології лікувально-профілактичного факультету" [16]. Навіть сьогодні, коли дисципліна викладається майже століття, нас приємно дивує об'єм цієї програми (складається з 21 розділу), логічність викладання матеріалу, важливість поставлених завдань. Ця програма охоплює не тільки фізико-технічну частину, історичний огляд розвитку дисципліни, але й дуже детально представляє рентгенодіагностику кістково-суглобового апарату, черепа, органів огруддя (легенів, міжстіння

діафрагми, плеври), шлунково-кишкового тракту.

Великим внеском О.Я. Богаєвського в українську медицину була підготовка і видання у 1929 р. разом з М.М. Губергріцом, М.А. Левитським та іншими професорами Київського медичного інституту посібника "Медичний порадник. Довідник з клінічної медицини для лікарів" [25]. У 1940 р. його перевидало Державне медичне видавництво УРСР [26].

На жаль, ми мало знаємо про життя і діяльність О.Я. Богаєвського у воєнні та повоєнні роки. Відомо, що під час окупації він знаходився в Києві, займався приватною практикою. Потім виїхав до Польщі. У 1947 р. прибув до США. 27 грудня 1954 р. при натуралізації у Сполучених Штатах О.Я. Богаєвський змінив прізвище на Alexius Brown. Жив він у південному окрузі Нью-Йорка.

О.Я. Богаєвський був членом Російської академічної групи (РАГ) у США [1], яка була створена у 1948 р. і об'єднувала відомих вчених, вихованців дореволюційних російських університетів і вищих навчальних закладів. Першим головою РАГ у США був колишній ректор Київського університету відомий філософ професор Євген Васильович Спекторський (1875-1951), потім колишній ректор Московського університету професор М.М. Новиков (до 1966 р.), колишній проректор Петроградського університету О.О. Боголепов (до 1970 р.), професор М.С. Арсен'єв [45]. РАГ сприяла зміцненню традиційної російської культури серед своїх членів і знайомила з нею місцеву громадськість, видавала наукові праці своїх членів, допомогала молодим науковцям, організувала наукові дослідження, улаштовувала відкриті лекції.

О.Я. Богаєвський надрукував близько 150 робіт, присвячених результатам експериментальних, клінічних досліджень і медичної практики.

Помер професор О.Я. Богаєвський 10 травня 1959 р. у США, похований на кладовищі монастиря Нове Дівеєво (штат Нью-Йорк).

У 2012 р. виповнюється 120 років від дня народження відомого ученого, лікаря-рентгенолога, знаного у світі шахіста, доктора медичних наук, професора кафедри рентгенології Київського медичного інституту і професора рентгенівської анатомії медичного факультету Університету Оттави Федора Парфеновича Богатирчука (1892-1984).

Ф.П. Богатирчук народився 14 листопада 1892 р. у Києві в родині регента Флоровського жіночого монастиря. Осць, як згадував сам Федір Парфенович про початковий період свого життя: "Батько мій, син священика, володів приємним голосом, грав на скрипці і був диригентом церковного хору у Флоровському жіночому монастирі. Він був домовласником і мав деякі достатки, так що ми жили безбідно. Будучи років сорока, він не встояв перед чарами однієї зі своїх півчих, вісімнадцятирічної золотрудної красуні, одружився на ній, і першим плодом їх любові був автор цих рядків, що народився у 1892 році. Батько помер, коли мені не було п'яти років, і через два роки мати вийшла заміж за чиновника однієї з урядових установ. Вітчим дотримувся вельми ліберальних поглядів, співав і грав на

піаніно і, мабуть, був дуже цікавою людиною, бо в нашому будинку постійно товклися представники всіякого богомствуючого люду, яких вітчим пригощав розмовами, а мама — смачними стравами. Незабаром, проте, капітал батька був прожитий, і вітчим сховався з горизонту, залишивши під опікою матері трьох дітей. Нелегко їй, бідній, довелося виводити нас в люди. Мені, як старшому, довелося немало попрацювати, аби і їй допомогти...".

У 1912 р. Ф.П. Богатирчук закінчив другу Київську гімназію і вирішив вчитись на медичному факультеті Університету Св. Володимира, який закінчив у 1917 р. У цьому ж році добровольцем пішов на фронт, був лікарем піхотного 309-го Овруцького полку. Під час громадянської війни служив у військовому шпиталі в Білій Церкві, потім — полковий лікар в дивізії січових стрільців армії УНР. Викладав анатомію в інституті фізкультури і спорту у Києві, завідував там лікарським пунктом. Надалі працював лікарем-рентгенологом у Київському рентгенівському інституті, викладав рентгенологію у 2-му медичному інституті.

Саме в цей час на кафедрі почав активно працювати Ф.П. Богатирчук на посаді позаштатного співробітника [40]. Він примкнув до "лектури", яка все викладання в медичному інституті проводила на українській мові. Одним з головних активістів лектури був перший директор Київського медичного інституту (1920-1921), завідувач кафедри факультетської хірургії професор Є.Г. Черняхівський [27]. Є заява Ф.П. Богатирчука від 6 листопада 1920 р. "Про доцільність викладання необов'язкових курсів: військово-польової рентгенології, професійних захворювань легень, рентгенодіагностики захворювань нервової системи" на кафедрі [13].

Ф.П. Богатирчук закінчив курси удосконалення лікарів-рентгенологів у Відні (1925). Вивчав рентгенологію у М. Гаудека і Г. Гольцкнехта. У Відні Федір Парфенович зустрівся зі своїм вчителем Є.Ф. Вебером, який у листопаді 1921 р. залишив Київ.

29 листопада 1933 р. Ф.П. Богатирчук призначений на посаду приват-доцента кафедри рентгенології Київського медичного інституту. Він займався рентгенологією кісток і суглобів.

У травні 1934 р. згідно з Постановою Президії Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН) з ініціативи видатного вченого, державного і громадського діяча, президента Академії, директора Інституту експериментальної біології та патології Наркомздоров'я академіка О.О. Богомольця було засновано Інститут клінічної фізіології. Новостворений Інститут очолив О.О. Богомолець. Інститут складався з 8 наукових відділів — еволюції функцій (завідувач — М.В. Єрмаков), порівняльної патології (завідувач — М.М. Сиротинін), патохімії (завідувач — Н.Б. Медведєва), експериментальної патології (завідувач — М.М. Горєв), серології (завідувач — академік О.О. Богомолець), експериментальної онкології (завідувач — Р.Є. Кавецький), гематології (завідувач — Н.Д. Юдіна), біофізики (завідувач — академік О.В. Леонтович); лабораторій і кабінетів — кабінет експериментальної морфології (завідувач — Є.О. Татаринів), лабораторія експериментальної

ендокринології (завідувач — В.П. Комісаренко), лабораторія експериментального раку (завідувач — М.А. Магат). У 1938 р. в Інституті був організований кабінет рентгенології, який очолив Ф.П. Богатирчук [22].

У 1940 р. Ф.П. Богатирчук захистив дисертацію "Макро- та мікрорентгенографія при експериментальних вазографічних дослідженнях" на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук. Рецензентами дисертації були видатний фізіолог і нейрогістолог академік АН УРСР О.В. Леонтович, професор Є.О. Титаренко та завідувач кафедри рентгенології Київського медичного інституту професор О.Я. Богаєвський.

З початком війни Ф.П. Богатирчук залишається у Києві. Починається самий важкий період його життя. У жовтні 1941 р. під час окупації Києва німецько-фашистськими загарбниками Ф.П. Богатирчук організував і очолив Український Червоний Хрест, при якому була лікарня. Важливим завданням Українського Червоного Хреста стало збирання продуктів харчування для військовополонених, які були покинуті своєю батьківщиною на свавілля долі. Доцільно відзначити, що в той час військовополоненими інших країн надавав допомогу Міжнародний Червоний Хрест, а мільйони радянських полонених із-за відмови Сталіна підписати Женевську конвенцію були приречені на голодну смерть.

Під час окупації Ф.П. Богатирчук був членом рейхскомісаріату України (Наддніпрянська Україна). До його складу входили бургомістри Києва історик Олександр Оглоблін, діяч ОУН Володимир Багазій і Леонтій Форостовський, глава Української національної ради професор М. Величковський, ректор Київського університету професор Костянтин Штеппа, скульптор і режисер Іван Кавалерідзе, редактор газети "Українське слово" публіцист Іван Рогач, актор і диктор німецького радіо Всеволод Блюменталь-Тамарін, бургомістр Миколаєва поет Орест Масикевич, перший бургомістр Харкова професор Олексій Крамаренко, другий обер-бургомістр Харкова адвокат Олександр Семененко, останній обер-бургомістр Харкова хімік Павло Козакевич, письменник і публіцист, головний редактор газети "Волинь" Улас Самчук, командир Київського куреня Петро Захвалинський, сотник співробітник СД Степан Сулятицький, начальник поліції м. Києва Анатолій Кабарда, перший комендант Київської поліції Андрій Орлик, президент Української головної визвольної ради Кирило Осьмак, бургомістр Полтави Ф. Борковський, бургомістр Дніпропетровська П.Т. Соколовський, письменник і публіцист, радянський розвідник Віктор Домонтович [21].

Тема "колабораціонізму" (тобто співпраці з окупантами) дуже делікатна і не може оцінюватися так однозначно, як це робилося за радянських часів (мова, звичайно, не йде про безперечну участь у військових злочинах). Сьогоднішні оцінки, як правило, звучать цілком об'єктивно. Ось, що пише Я. Черкаський: "Для людей типу Богатирчука, а таких були десятки тисяч, війна, що почалася нападом Німеччини на СРСР 22 червня 1941 року, була,

можливо, і Великою, але зовсім не Вітчизняною, вона стала продовженням громадянської війни. Їх звинувачували і продовжують нині звинувачувати у зраді батьківщини, але СРСР, проти якого вони воювали, за батьківщину вони не вважали. Тут слід пам'ятати, що більшість "ідейних" колабораціоністів зовсім не були нацистами і себе з ідеологією Третього рейху не ототожнювали, наприклад, ті ж карачаївці і балкарці, що піднесли Гітлеру золоту зброю, знати не знали про злочини нацистської Німеччини" [44].

У грудні 1941 р. Гітлер підписав секретний наказ про повну ліквідацію місцевих самоуправ і знищення їх керівників. Міський голова Києва В. Багазій був заарештований і розстріляний разом зі своїм 19-річним сином у Бабиному Яру. У лютому 1942 р. Український Червоний Хрест було закрито, а Ф.П. Богатирчука звинуватили "у зв'язках з радянськими партизанами" і заарештували. Він провів місяць у центральній київській тюрмі гестапо. Після виходу з гестапо Ф.П. Богатирчук очолив Інститут експериментальної і клінічної медицини, який був створений з декількох науково-дослідних інститутів (Рентгенівського, експериментальної біології, фізіології і патології). В Інституті працювали В. Брунст, М. Сиротинін, хірург Ш. Хахутов. Німці страшенно боялися епідемії висипного тифу, а в програмі досліджень Інституту за пропозицією професора М.М. Сиротиніна (1896-1977) була запланована розробка сироватки проти цього інфекційного захворювання. Ф.П. Богатирчук займався дослідженням ракових пухлин і вважався відомим фахівцем у цій галузі в кінці війни.

У 1943 р. Ф.П. Богатирчук переїхав до Кракова. У 1944 р. він видав у Німеччині наукову працю "Makro- und Mikrorontgenographie der Blutgefasse bei experimentellen Geschwulsten" (13 сторінок). Ф.П. Богатирчук керував Українською Національною Радою, приймав участь у роботі комітету визволення народів Росії як член президії, підписав Празький маніфест. Після завершення війни працював рентгенологом у шпиталі DP (Displaced Person — особа, що переміщена) в Байрейті (Баварія), був головою об'єднання українських лікарів американської окупаційної зони Німеччини.

У 1949 р. Ф.П. Богатирчук переїхав до Канади. Працював на медичному факультеті Університету Оттави спочатку викладачем, а з 1965 р. до 1979 р. ординарним професором рентгенівської анатомії. У 1955 р. Ф.П. Богатирчука за наукові досягнення в дослідженні старіючого хребта людини було нагороджено найвищою відзнакою в радіології — золотою медаллю імені Альфреда Ернеста Баркляя Британського Інституту радіології. Використовуючи рентгенівські промені, учений описав патологічні зміни хребта людини. Результати його дослідження про еволюцію кальцію використовують у сучасній практичній медицині.

До 1952 р. Ф.П. Богатирчук працював директором радіо "Визволення", а у 1952 р. обраний головою об'єднання українських федералістів-демократів, був редактором газет "Східняк" та "Феде-

раліст Демократ".

Ф.П. Богатирчук був відомим шахістом: став чемпіоном Києва по шахах ще у 1911 р., був членом Всеросійського шахового союзу; майстром спорту з шахів (1923), призером I міжнародного турніру у Москві (1925), чемпіоном СРСР (1927), України по шахах (1937), багатократним чемпіоном Києва. У 1926 р. він видав перший підручник шахової гри на українській мові "Шахи. Підручник гри", обирався головою шахової федерації України. На його рахунок були перемоги над М. Ботвінником, О. Альохіним, А. Рубінштейном, Ю. Боголюбовим та іншими великими шахістами [20]. На другому міжнародному шаховому турнірі в Москві у 1935 р. Ф.П. Богатирчук зробив почесні нічії з двома экс-чемпіонами світу Е. Ласкером і Х.Р. Капабланкою. Він добився хороших результатів на декількох чемпіонатах Канади і грав за її олімпійську команду в Амстердамі у 1954 р. Федір Парфенович мав звання міжнародного майстра з шахів.

В історії Ф.П. Богатирчук залишився не тільки визначним ученим, всесвітньовідомим шахістом, але і відомим громадським діячем. У Ф.П. Богатирчука була своя непроста та суперечлива модель розвитку України (він був прихильником української національної ідеї, однак виступав за національну автономію України у складі Російської Федерації). У 1978 р. Ф.П. Богатирчук видав книгу спогадів "Мой жизненный путь к Власову и Пражскому манифесту" (Сан-Франциско, видавництво "Союз борьбы за освобождение народов России").

4 вересня 1984 р. Ф.П. Богатирчук помер на 92-му році життя в Оттаві (Канада). Його поховано на кладовищі "Пайнкрест". Поруч з Федором Парфеновичем похована і його дружина Ольга Володимирівна (31.01.1892-31.01.1990).

Донька Ф.П. Богатирчука Тамара Федорівна Єлецька (народилася у 1917 р. в Дніпропетровську, померла у 1998 р.) теж стала лікарем. Вона у 1940 р. з відзнакою закінчила Київський медичний інститут, вчилася в аспірантурі на кафедрі патологічної фізіології у член-кореспондента АН УРСР Є.О. Татарінова (1892-1950). Після війни Т.Ф. Єлецька працювала на кафедрі анатомії Університету Оттави (Канада).

У перші два десятиліття свого існування кафедра розвивалася, розширювалася, проводились наукові дослідження на актуальні теми, читалися не обов'язкові (факультативні) приват-доцентські курси, писалися і захищалися дисертації (наприклад, докторські дисертації О.Я. Богаєвського і Ф.П. Богатирчука). Співробітники кафедри приймали участь у роботі наукових форумів [V Всесоюзний з'їзд рентгенологів і радіологів (1928) у Києві, I (1934) та II (1936) Українські з'їзди рентгенологів і радіологів у Харкові, нейрорентгенологічна сесія (листопад 1936 р., Київ) та ін.]. Наближалась Велика Вітчизняна війна. І дуже не просто склалася доля як самого Київського медичного інституту, так і співробітників кафедри рентгенології.

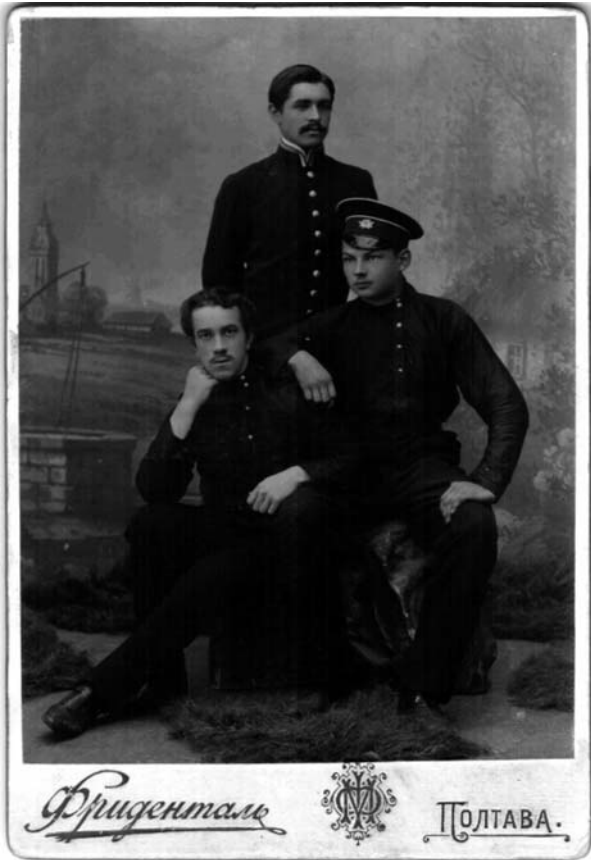
Кафедра радіології та радіаційної медицини Національного медичного університету імені О.О. Богомольця повертає забуті імена: Євген Фердинандович Вебер, Олексій Якович Богаєвсь-

О.Я. Богаєвський
(1890-1959)

У Київському військовому шпиталі, 26 квітня 1916 р.
О.Я. Богаєвський (другий ліворуч) та його дружина
Анастасія Володимирівна (перша праворуч).

Закінчення Полтавської гімназії, 1908 р.
Сидить ліворуч — Олексій Богаєвський.

Ф.П. Богатирчук
(1892-1984)

Медаль імені А.Е. Баркляя, яка була присуджена Ф.П. Богатирчуку у 1955 р. Британським Інститутом радіології.

Посвідчення професора Ф.П. Богатирчука як керівника Інституту експериментальної і клінічної медицини, 1942-1943 рр.

Професор Ф.П. Богатирчук на кафедрі анатомії Університету Оттави. У 2 ряду (5-та праворуч) його донька і співробітниця Тамара Федорівна Єлецька.

Ф.П. Богатирчук на кафедрі анатомії Університету Оттави.

кий, Федір Парфенович Богатирчук...

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Е.А. Русские в Северной Америке. Биографический словарь. Под ред. К.М. Александрова, А.В. Терещука. — Хэмден; Сан-Франциско; Санкт-Петербург. — 2005. — 599 с.
2. Богаєвський О.Я. Рентгенодіягностика *carcinomatiss mammae* // Українські медичні вісті. — 1929. — № 7-10. — С. 101-103.
3. Богаєвський О.Я. Рентгендослідження *Mammae*. У кн. Праці Київського державного медичного інституту. Державне медичне видавництво, 1935. — Т. 1. — С. 127-130.
4. Богаєвський О.Я., Сикорський О.Г. До питання про походження *osteodystrophia fibrosa cystica localisata*. У кн. Праці Київського державного медичного інституту. Державне медичне видавництво, 1936. — Т. 2. — С. 103-106.
5. Богаєвський О.Я. Розвиток ліктьового суглоба в рентгенологічному зображенні (Дитячий та юнацький вік). У кн. Праці Київського державного медичного інституту. Державне медичне видавництво, 1936. — Т. 2. — С. 160-168.
6. Богатирчук Ф.П. Рентгеноскопический симптом Вебера при начальных карциномах пищевода // Київський медичний журнал. — 1929. — № 4. — С. 17-21.
7. Бойчак М.П. История киевского военного госпиталя. Книга II. Киевский военный госпиталь в первой половине XX века. К.: Пресса Украины, 2006. — 776 с.
8. Бойчак М.П. История киевского военного госпиталя. Книга V. Диагностические и вспомогательные подразделения. Госпитальные храмы. Подготовка кадров. К.: Пресса Украины, 2009. — 560 с.
9. Вебер Е.Ф. Къ вопросу обь острой метгемоглобинэмии. — Киев, 1909 — 146 с.
10. Ганіткевич Я. Олексій Богаєвський — один з перших українських вчених-рентгенологів. У кн. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи. Біографічні нариси та бібліографія. Львів, 2002. — С. 483-486.
11. ДАК Ф. Р-352, оп. 1, с.3.
12. ДАК Ф. Р-352, оп. 1, с. 5.
13. ДАК Ф. Р-352, оп. 5, с. 115.
14. ДАК Ф. Р-352, оп. 1, с. 139.
15. ДАК Ф. Р-352, оп. 1, с. 1055.
16. ДАК Ф. Р-352, оп. 1, с. 1768.
17. ДАК Ф. 16, оп. 465, т.1, с. 6166.

18. ДАК Ф.16, оп. 465, д. 6307.

19. Другий український з'їзд рентгенологів і радіологів. Харків, 17-21 грудня 1936 р. Тези доповідей. Держмедвидав, 1936.
20. Кайгородский Н. Персона нон грата советских шахмат // Спорт. — 20 вересня 2006 р.
21. Київ у дні нацистської навали за документами радянських спецслужб. Науково-докум. видання. Ред. В.М. Литвин, В.А. Смолий та ін. Київ-Львів, 2003. — 526 с.
22. Костюк П.Г., Сагач В.Ф., Києнко В.М. та ін. Інституту фізіології імені О.О. Богомольця НАН України — 75 років // Фізіол. журнал. — 2009. — Т. 55, № 3. — С. 3-25.
23. Лединьш Я.Д., Профессор Е.Ф. Вебер // Из истории медицины. Сборник статей XII. — Рига: Авотс, 1980. — С. 161-167.
24. Материалы по истории рентгенологии в СССР. Под ред. С.А. Рейнберга. — Москва, 1948. — 323 с.
25. Медичний поради́к. Довідник з клінічної медицини для лікарів. За ред. проф. О. Богаєвського, М. Губерґріца, М. Левитського та ін. Державне видавництво України, 1929. — 922 с.
26. Медичний поради́к. Довідник з клінічної медицини для лікарів. За ред. проф. О. Богаєвського, М. Василенка, М. Губерґріца та ін. К.: Державне медичне видавництво УРСР, 1940. — 790 с.
27. Москаленко В.Ф., Полякова І.М. Біографічний словник завідувачів кафедр та професорів Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (1841-2006). Київ: Книга плюс, 2006. — 304 с.
28. Немиро Е.А., Озолина З.Я. Из истории кафедры рентгенологии и радиологии Рижского медицинского института // Из истории медицины. Сборник статей XII. — Рига: Авотс, 1980. — С. 93-98.
29. Пятый Всесоюзный съезд рентгенологов и радиологов в Киеве 18-23 мая 1928 г. // Вестник рентгенологии и радиологии. — 1929. — Т. 7, вып. 6. — С. 489-529.
30. Рожкова Н.И. "Исцеляющие лучи" на страже женского здоровья // Радиология-практика. — 2006. — № 1. — С. 4-8.
31. Семенова Л.С. Суставно-связочный аппарат человека в онтогенезе // Известия Академии педагогических наук РСФСР. — 1958. — Вып. 97. — С.198-206.
32. Сикорський О.Г. Про значення рентген-дослідження при ниркових камінцях // Українські медичні вісті. — 1929. — № 7-10. — С. 244-250.
33. Страдынъ П.И. Из переписки с советскими учени-

ми-медиками в період 1945-1958 г. П.И. Страдынь — С.А. Рейнбергу. В кн.: П.И. Страдынь. Избранные труды III. Онкология, организация здравоохранения и история медицины. Материалы личного архива. Издательство: Зинатне, Рига, 1965. — С. 652.

34. Ткаченко М.М., Топчий Т.В. Зародження київської радіологічної школи. Кафедра радіології та радіаційної медицини Національного медичного університету імені О.О. Богомольця у 1917-1941 роках // Український радіологічний журнал. — 2009. — Т. 17, вип. 2. — С. 233-238.

35. Ткаченко М.М., Топчий Т.В. Забуті імена. Професор Федір Парфенович Богатырчук // Науковий вісник Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. — 2010. — № 1 (28). — С. 257-261.

36. Ткаченко М.М., Топчий Т.В. Євген Фердинандович Вебер — засновник кафедри рентгенології у Київському медичному інституті // Науковий вісник Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. — 2010. — № 3 (30).

37. Ткаченко М.М., Топчий Т.В. Забуті імена. Професор Олексій Яківич Богаєвський // Науковий вісник Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. — 2011. — № 1 (32). — С. 221-225.

38. Труды первой украинской конференции рентгенологов и онкологов. Харьков, 1934. В кн. Рентгенология и онкология (сборник под редакцией проф. Г.Н. Хармандарьяна и доц. Б.М. Варшавского). Госмедиздат УССР, 1937. — 335 с.

39. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 44.

40. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 422.

41. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 442.

42. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 444.

43. Чеботарёв Д.Ф. Воспоминания. — Киев: ИПЦ АЛКОН

НАН Украины. — 2008. — 304 с.

44. Черкаський Я. "Радянські Гітлерівці" // Російська Німеччина — 2005. — №№ 25-26.

45. Belousow C.G. Русская академическая группа в США // Записки. Том VI / Transactions. Volume VI. — New York, 1972. — С. 321-324.

РЕЗЮМЕ. Стаття посвящена основателям київської рентгенологічної школи та історії організації та становлення кафедри радіології та радіаційної медицини Національного медичного університету імені А.А. Богомольця з 1917 г. по 1941г. В 1917 году был организован курс рентгенологии на медицинском факультете Университета Св. Владимира. Вскоре была образована и кафедра рентгенологии, у истоков создания которой стояли Е.Ф. Вебер, А.Я. Богаевский, Ф.П. Богатырчук и др. Ключевые слова: Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, кафедра радиологии, рентгенология, Е.Ф. Вебер, А.Я. Богаевский, Ф.П. Богатырчук.

SUMMARY. The article deals with the founders of the Kyiv school of roentgenology and the history of organization and development (1917-1941) of the Department of Radiology and Radiation Medicine of the National Medical University named after A.A. Bogomolets. In 1917 the Course of Roentgenology was organized at the Department of Medicine of Saint Vladimir University. The Department of Roentgenology was organized shortly with active participation of E.F. Weber, A.Ya. Bogaevsky, F.P. Bogatyrchuk and others. Key words: A.A. Bogomolets National Medical University, Department of Radiology, roentgenology, E.F. Weber, A.Ya.

ШКОЛА ЦИФРОВИХ РЕНТГЕНІВСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КРИМУ

В 2012 році виповнюється 15 років цифровим рентгенівським технологіям в Україні — у грудні 1997 року в Чикаго на черговій виставці RSNA був вперше представлений цифровий приймач "Альфа", розроблений українськими вченими. Сьогодні в Україні працює вже понад 1000 цифрових рентгенівських систем, понад 600 з них обладнані цифровими приймачами "Альфа" виробництва НВО "Телеоптик".

Ініціативною групою спеціалістів Центру рентгенівських технологій Асоціації радіологів України, який свого часу організував курси для навчання рентгенологів та рентген-лаборантів роботі на цифрових рентгенівських системах, запропоновано провести 15-16 червня 2012 року у с.Кача, АР Крим Школу обміну досвідом використання цифрових рентгенівських технологій у клінічній практиці.

Враховуючи на те, що кількість учасників заходу обмежена, просимо бажаючих прийняти участь у роботі Школи надіслати листа з заявкою на участь у неї на електронну адресу uarctmrt@mail.ru з поміткою "Школа цифрових технологій".

Попередній план роботи школи:
 14.06 — заїзд та розміщення учасників
 15.06 8.00-9.00 сніданок
 9.30-13.00 заняття
 14.00- 15.00 обід
 15.30-17.00 заняття
 19.00-23.00 вечір зустрічі друзів
 16.06 8.00-9.00 сніданок
 9.30-13.00 заняття
 14.00-15.00 обід
 15.00 — .... відпочинок від занять
 16.06 — від'їзд учасників

Заняття будуть проводитися у формі лекцій, майстер-класів та круглих столів.

Програму занять буде розміщено на сайті uarctmrt.org після 20 травня.

Просимо надсилати нам питання, які б Ви бажали обговорити під час роботи школи

Орієнтовні витрати на участь у школі(без транспортних витрат):

960.0 грн. — при двомісному розміщенні;

1320.0 грн. — при одномісному розміщенні.

З питаннями просимо звертатися за телефонами 0445030439 та 0503304273

Оргкомітет